

Ujvárosi Emese

Réz Pál és a Khariszok

Nemes Nagy Ágnes, Polcz Alaine és Szabó Magda a Holmi körül

De író nem állhat a hatalom napos oldalán. Nagy vitális energiák, nem regenerálódó idegsejtek pazarlódnak el pusztán arra, hogy megőrizzük a civil becsületünket, emberi méltóságunkat. Más országnak talán lehet jó írója rossz jellemmel. Mi ehhez kicsi ország vagyunk, úgy látszik. Az irodalom, úgy képzeltem, ott kezdődik, ahol több önmagánál: az arkangyalok összeesküvése a világ feje fölött: ami a Nyugat volt. Ottlik képekönyv, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2013, 110–111.

Ki ne szeretné a Khariszokat, a báj és a szépség istennőit? A hellenizmus óta rögzült szabályoknak megfelelően mindig hármásban ábrázolták őket, amint egymás kezét fogják, s áttetsző öltözetben vagy szépséges, ifjú testüket bátran megmutatva derűs táncot lejtenek, a nézőnek ketten szemben, egyikük háttal állva. Istenek és emberek egyformán szeretik őket, mert azon fáradoznak, hogy az életet szebbé és kellemesebbé tegyék, hogy a jótéteményeket és a vidámságot becsempésszék a mindennapokba. Latinos kultúránkban inkább a három Grácia néven ismertek, a grácia fogalma már az antik mitológiában fontos szerepet játszik, később az esztétika és a retorika területén nyer új s újabb jelentéseket: kellem, báj, vonzerő, kedvesség, kegyesség, szépség, szeretetre méltóság mind a grácia körébe tartoznak Kazinczy idején.¹ A mitológia bizonytalan atyjuk megjelölésében, talán nem Zeusz lányai, anyjuk Eurünomé Ókeanis, első Aglaia, a Tündöklő, második Euphroszüné, a Jókedvű, vagy inkább Derűs, s a harmadik Thaleia, a Virágzó.² Az ábrázolatokban, szoborként, egy pompeji falfestményen vagy mitológiai tárgyú későbbi képeken három összekapaszkodó, csaknem egyforma, nem egyénített nőalakot látunk, eszményített, allegorizált, elvont fogalmakat. Nem véletlen az ábrázolás sematizáló hasonlatossága; tündöklés, derű és virágzás a kibontakozóban levő női lét egyetemes tulajdonai, a mitológiai hármasság jegyében. A mi három Khariszunk nagyon is élő, különböző, individuális volt testében és szellemi alkatában egyaránt, pályájuk párhuzamosan, alkalmanként egymást keresztezve, vonzva és taszítva futott végkifejlete felé, s ezen végkifejlet egyedül egyikükhöz volt kegyes. Sosem fogjuk megtudni, hogy miért. A második világháború legérzékenyebb korokban érte el őket, már fiatal felnőttként, s szereztek

1 BODROGI Ferenc Máté, *Kazinczy arca és a csiszoltság nyelve. Egy önreprezentáció diszkurzív háttéré*, Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2012 (Csokonai Könyvtár 51), 46, 91.

2 Wojtech ZAMAROVSKY, *Istenek és hősök a görög-római mondavilágban*, Bp., Háttér, 1970, 261–262. KERÉNYI Károly, *Görög mitológia*, Szeged, Szukits, 1997, 60–61.

drámai tapasztalatokat és adtak bátor válaszokat megválaszolhatatlannak ítéltető kérdésekre. A háborút követő rövid, reménytelen fellélegzés után elviselték a rájuk záruló éjszakát, és antropológiai alkatuknak megfelelő, különböző életstratégiákat dolgoztak ki a politikai rendszerekkel való együttélés egzisztenciális létmódjaira. Hármójuk kapcsolatának dinamikája naplókából, levelekből, visszaemlékezésekből, fényképekből rekonstruálható. Olyan, mint egy hiátusokkal végigpontosított erősen irodalmi, egyben pszichológiai térkép, használatával együtt jár az eltévedés esélye. Mégis elindulunk, hogy feltárjuk életük ajándékait és veszteségeit, párhuzamait és ellentéteit, mert személyiségük lenyomata élethosszuk folyamán a korszakra olyan erős és máig ható, mint mitológiai előképek jelenléte és jelentősége.

*

*Egy tájba lépek ki, ahová a másik nem követhet. /
De azért változatlanul itt vagyok köztetek. /
Sőt, még csak most kezdődik minden.
Mészöly Miklós³*

Már mind a négyen – Réz Pál, Szabó Magda, Nemes Nagy Ágnes és Polcz Alaine – kiléptek abba a tájba, ahová nem követhetjük őket, de elkezdődött minden, aminek életük lezárulta után el kellett kezdődnie. Itt vannak köztünk, személyiségük erős lenyomatával, életművük jelentőségével, kapcsolataik szövedékével, a róluk alkotott képek ellentmondásaival.⁴

Szabó Magda öt évvel volt idősebb pályá- és vetélytársainál, 1917. október 5-én, Debrecenben született, Nemes Nagy Ágnes és Polcz Alaine 1922-ben látták meg a napvilágot.⁵ Nem véletlen a vetélytárs megjelölés Szabó Magda neve után. Levelezését és naplóit olvasva, megnyilvánulásait elemezve az olvasó számára feltárul célratörő személyiségének pragmatikus, racionális, az utókor és a nyilvánosság jelenlétét és ítéletét józanul számításba vevő, mérlegelő karaktere. Pengeéles eszével marketing menedzsereket megszegyenítő hatékonysággal válogatta ki kapcsolati hálózatában a potenciális versenytársakat, a pályája alakításában jó szolgálatot tehető partnereket, s tökéletesen tisztában volt Nemes Nagy Ágnes tehetségének nagyságrendjével. Maga is költőként indult, de közeli társasági érintkezéseik, az Ottlikéknál töltött délutánok, a Szobotkáék Attila utcai lakásában megforduló Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes elgondolkodtathatja Szabó Magdát, hogy a

3 Id. POLCZ Alaine, *Barátaim a bölények. Naplórészletek*, Holmi, 2006/4, 448.

4 Nekrológok Réz Pálról: LÁSZLÓ Ferenc, *Szavak embere. Réz Pál (1930–2016)*, Magyar Narancs 2016. május 19., <https://magyarnarancs.hu/konyv/szavak-embere-99388>; RADNÓTI Sándor, *Réz Pál hangja (1930–2016)*, Élet és Irodalom, 2016. május 20., <https://www.es.hu/cikk/2016-05-20/radnoti-sandor/rez-pal-hangja.html>; Nemes Nagy Ágnes nekrológja: BALASSA Péter, *Nemes Nagy Ágnes, a hegyi költő (1922–1991)*, Holmi, 1991. október, <http://www.holmi.org/1991/10/nemes-nagy-agnes-a-hegyi-kolto>; Szabó Magda nekrológja: RÉZ Pál, *Nekrológ helyett néhány szó, az ő szavai*, Holmi, 2007. december, <https://www.holmi.org/2007/12/nekrolog-helyett-nehany-szoaz-o-szavai>; Alaine. *A 85 éves Polcz Alaine köszöntése*, szerk. BARANYAI László, Pécs, Jelenkor, 2007. A *Holmi*ban nem találtam róla nekrológot.

5 Nemes Nagy Ágnes Bp., 1922. január 3. – Bp., 1991. augusztus 23., Polcz Alaine Kolozsvár, 1922. október 7. – Bp., 2007. szeptember 20.

prózaírásban nem találta ilyen erős versenytársra. Szabó Magda visszaemlékezéseit sokrétű, más forrásokból eredő információk, valamint az író és férje személyiségének szűrőjén keresztül szükséges szemügyre vennünk.

A naplókat, levelezéseket olvasva feltárul a személyes kapcsolatok dinamikája: Szabó Magda domináló személyisége a párkapcsolatban, kezdeményező szerepe, határozottsága és igénye a helyzetek, szituációk ellenőrzésére, döntési pozíciók elfoglalására. A fiatal nő elementáris energiával rendelkezik nőiességének, érdekes szépségének karrierje érdekében bevetendő mozgósítása terén. Nem lehet véletlen a sok szóbeszéd, de arra sincs szükség; beszél ő bátran a szóba hozható férfiokról és a saját szépségéről eleget a *Liber Mortis* vagy a *Drága Kumacs!* lapjain, nem beszélve a kortársak naplóiról.⁶ A túlélő elégtétele a kétségtelen veszteség mellett, hogy ő határozhatja meg, mi és hogyan jelenhessen meg férje naplójából. Napokig ül bezárkózva a cserépkályhával szemben férje halála után, hogy útjára bocsáthassa a Szobotka által már amúgy is öncenzúrázott naplót, amiből további részleteket távolít el, ír bele, húz alá, hangsúlyossá téve az önmagára vonatkozó szövegrészeket – ezek kivétel nélkül kedvezőek Szabó Magdára nézve, alig akad olyan mondat, amiben a férj valamit kifogásolna, az ilyen mondatok mellé pedig magyarázat kerül.⁷ Szobotka naplójából megtudjuk, hogy ő, a korszak – az ötvenes évek elején vagyunk – szokásával ellentétben, férfi léteére gyakran takarít, ételt hord haza, mesterekkel vesződik, kiadókkal tárgyal, intézi közös életük háztartásának és felesége irodalmi jelenlétének ügyeit. Számára a társas élet is gyakran nyűg: Lengyel Balázs látogatását, az ő vizitjüket Nemes Nagyéknál határozottan kellemetlennek éli meg. A bejegyzésekből kitűnik, hogy spontán módon csak Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes teszi náluk tiszteletét, ők formálisan kezelik a látogatásokat, ezért gyakran adódik a következő helyzet: „Szombat este egyébként [Nemes Nagy] Ágnes járt itt, hozta a kötetét, ez M.-t mérhetetlenül felizgatta.”⁸ Kiderül, hogy Nemes Nagy Ágnes *Száravillám*⁹ című kötetéről van szó, de nem ez az egyetlen alkalom, amikor látogatásaik nem találnak viszonzásra, holott mindketten szerető, áldozatkész barátként viszonyulnak a Szobotka házaspárhoz.¹⁰ Szabó Magda bizalmas naplója, a *Nyusziék*¹¹ is átesett egy célzott cenzúrán; benne maradtak a példányszámot növelő, izzóan érzéki, házastársi intimitások, de vajon mi állhatott a szerkesztő által ímígyen megjelölt helyeken: „A lap felső részét levágták [...] a kézirat fele hiányzik [...] a lap fele hiányzik”:¹² Jelentőségüknél jóval ritkábban tűnnek fel a pályatársak az ötvenes éveket rögzítő naplóban, s ez a tény megkérdőjelezi *A csekei monológban*¹³ Nemes Nagy Ágnesnek és Ottlik Gézának emléket állító két esszé őszinteségét. Kezdjük az *Ottlíkiással*:

6 „Igen, Szabó Magda férje, Tibor, munkatársam volt a rádiónál, felesége meg, Magda Bóka államtitkár úr (elvtárs) titkárnője és kedves, jó szerelmese.” ORTUTAY Gyula, *Napló 2. 1955–1966*, Pécs, Alexandra, 2009, 371.

7 SZOBOTKA Tibor, *Bánom is én. Naplók 1953–1961*, bev. KOSZTRABSZKY Réka, Bp., Jaffa, 2019, 253.

8 *Uo.*, 88.

9 NEMES NAGY Ágnes, *Száravillám. Versek és műfordítások*, Bp., Magvető, 1957.

10 További példák Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes kelletlen fogadtatására: SZOBOTKA, i. m., 29, 35, 113, 125.

11 SZABÓ Magda, *Nyusziék. Naplók 1950–1958*, bev. ZEKE Zsuzsanna, Bp., Jaffa, 2017, 207.

12 *Uo.*, 123.

13 SZABÓ Magda, *Sztélé Nemes Nagy Ágnesnek = Uő, A csekei monológ*, Bp., Európa, 2008, 226–236, 263. SZABÓ Magda, *Adalék az Ottlíkiáshoz: Ludány = Uő, A csekei monológ*, 243–253.

A véletlen úgy hozta, hogy azonos mentalitású, egyformán víz alá nyomott, elvileg halálra ítélt, jog nélküli polgárrá alázott baráti írónemzedék pár tagja földrajzi tekintetben is közel élt egymáshoz, nemcsak eszmevilágában. Ottlik, aki gyakran cserélt lakást, leghosszabb ideig egy utcában lakott velünk, ha a Krisztina-templom felől tájoljuk be az Attila utcát, ő az alagúttól számítva balra, mi jobbra éltünk, szemben a Déli vasúttal. Lakásunk ablakából Lengyel Balázsék otthonára lehetett látni, tőlük viszont a Városmajor utcai Basch Lóránt-féle ház volt egy kődobásnyira, ott Mészölyék éltek. [...] A gyakorlat valahogy úgy alakította, hogy mi Szobotkával legtöbbször Ottlikéknál bukkantunk fel [...] Együttléteinkhez a titkos felolvasások és a játékok úgy hozzátartoztak, mint a levegő.¹⁴

Szabó Magda írói manírja gyakorlottan hozza a fiatal író-költő társaság kellemes összejövetelének kávé-vanília illatú atmoszféráját, Ágnes szőke sörényét, az ellenállás heroizmusát, a *Freskó* című regényt, ami 1959-ben jelent meg, akárcsak a vele egyenrangú párként említett *Iskola a határon*. A pillanatkép főhőse természetesen a mesélő, aki finoman érzékel a levegőben valami feszültséget a vendéglátó Ottlik és Gyöngyi között, s tréfás vers felolvasásával bravúrosan feloldja azt. Ez az anekdota még nem feszíti túl a húrt. A *Sztélé* Nemes Nagy Ágnesnek már igen. A vetélytárs már halott, súlyos betegségtől, sok szenvedés után váltotta meg a halál. Az emlékéllító esszé kérdéssel kezdődik: „Szerettelek én téged, Ágnes?”¹⁵ Hosszú, bonyolult, homályos fejtegetésbe bocsátkozik a válasz ürügyén, bajtársiasság, névjegycserélő államférfiak, gascogne-i legények említődnek benne, s arra konkludál, hogy a szeretet bonyolult. Tapintható a szövegben a zavar, amit Nemes Nagy személyének kivételessége, költészetének jelentősége, s a halál komolysága keltett. Itt nem működik olyan simán a manír, mint az *Ottlikiaszban*. Utolsó telefonbeszélgetésük felidézése kínos feszengést kelt az olvasóban: „ő hívott fel, elolvasta a *Pillanat*-ot. A halál már érzékelhetően közel volt az ágyához, ő is tudta, tudtam én is”¹⁶ A haldokló Ágnes még azt mondja, majd megtárgyaljuk bővebben, mert Szabó Magda nárcizmusa saját legújabb regényét adja beszédtémaként az élettől búcsúzó pályatársnak. Nemes Nagy Ágnes betegsége és halála másként idéződik fel a kivételesen álarc nélküli, néhol meghökkentően őszinte Haldimann Évának írt levelekben. 1991 augusztusában derűsen, energikusan számol be a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia megalakulását előkészítő összejövetelekről, először Tihanyban, majd Dörgicsén, Kosáry Domokos házában, ahol betegsége miatt Nemes Nagy Ágnes már nem lehetett jelen. 1991. szeptember 25-én keltezett levelében a temetésről számol be:

Ágnes. [...] Nagy temetés volt, köztársasági elnökkel és magamfajta koporsóőrző gyászhuszárokkal, a férfiak sírtak, én meg néztem a koporsó betűit, én nem tudok sírni, nem is szabad visszatartani vagy visszakövetelni ennyi szenvedés mélyéről egy rangos és büszke embert. Mennyire sajnáltam Ágnes halhatatlan zsenijének asszonyi részét, egész életében féltékeny volt rám, pusztán amiatt, hogy tudta, látta, hogy élek a házasságban [...] Nem engedte, hogy meglátogassam, mikor megláttam a tévében az utolsó képét, rájöttem, miért, nem akarta, hogy a hozzá legközelebb állókon kívül bárki

14 SZABÓ, *Adalék az Ottlikiaszhoz*, 246–247, 244.

15 SZABÓ, *Sztélé Nemes Nagy Ágnesnek*, 226.

16 *Uo.*, 235.

is lássa, csak Mészölyné volt vele, és gyerekkori barátnője, Panna. A legszebb az volt, hogy még látta az *Újhold évkönyv* következő számát, amelyben az én 32 flekkes Creusais keletkezéstörténetem van, s utolsó erejével azt az utasítást adta, hogy ne hozzák, mert az Újhold alapító nem írhat önmagáról. Érted őt, mert én rögtön értettem. Már csak három nap választotta el a haláltól, én még éltem, Erdélybe készültem, muszáj volt éreztetnie, hogy hatalma van, hogy akar, dönt, gátol. Szegény, szegény odaadta volna az egész glóriáját, ha Balázs annak idején nem hagyja cserben, de hát egyedül volt évtizedek óta, s az emlékei, akár Ottlikra gondolsz, akár még távolabbra, Halász Gáborra, oly disszonánsak, én meg itt állok, mint *Laodameia* Babitsnál és a mitológiában életem egyetlen figurájával és szenvedélyével. Hát hogyné lőtt volna egy utolsót a halál küszöbéről.¹⁷

Hát, kellemetlen ilyet olvasni. Talán szerencsésebb, ha egy író csak a művein keresztül ismerünk.

*

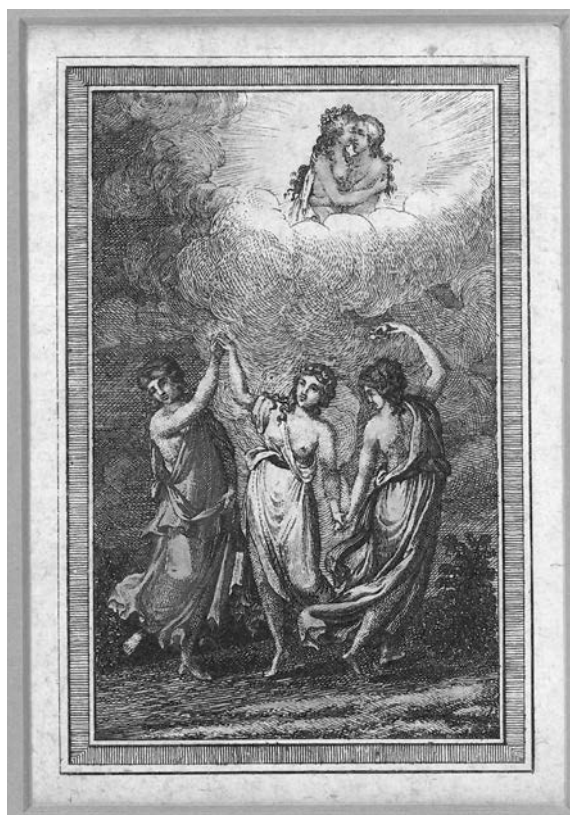
„Mészölyné” Nemes Nagy Ágnes betegágya, pontosítsunk, halálos ágya mellett tűnik fel mint barát és thanatológus. Furcsa, hogy Szabó Magda így aposztrofálja az általa évtizedek óta ismert s egykor barátnak tekintett Polcz Alaine-t, aki őt két hónappal megelőzve, nyolcvanöt évesen távozott az életből. Micsoda életből, a női szenvedés rettentő bugyraiból, amiből intellektusa és akarata bátorságával képes volt fel- és elemelkedni. Önsajnálát és narcizmus nélkül, reflektáltan szemlélte önmagát Szabó Magda interjújában, ahol pontosan a „Mészölyné”-jelenségre mutatott rá elegáns fölényel és ironikusan.¹⁸ A harmadik Kharisz ő, szépség, tehetség, jellem megtestesülése, olyan férfiak vágyának tárgya, mint Weöres és Pilinszky, és persze Mészölyné, az is marad mindhalálig, mint Szabó Magda említette, de az ő természete szigorúan monogám, és nem kacér, mint Szabó Magdáé, nem mintha bármi gondunk lenne a kacérsággal, mint olyannal. A valamely cél elérése érdekében hüvös számításból bevetett női vonzerővel kapcsolatban már vannak kényelmetlen gondolataink. Szabó Magdának többek között arról is beszél, hogy hivatása mellett – doktorált klinikai pszichológus –, hogyan válik íróvá, barátnője, Nemes Nagy Ágnes kritikái támogatásával és biztatásával:

Megszoktam, hogy Miklós az író, és én az írófeleség. Arról, hogy van egy másik életem, a betegellátás, a tudományos kutatás, a pszichológia, a haldoklók, arról nagyon kevesen tudtak. [...] Ágnessel kapcsolatban volt egy ilyen élményem. Lementünk együtt Szigligetre, és az asztalnál, ahol ültünk, engem úgy kezeltek, mint egy kis kedves, butus nőt, és fölségesen mulattam, de Ágnes fellázadt.¹⁹

17 SZABÓ Magda, *Drága Kumacs. Levelek Haldimann Évának*, közreadja HALDIMANN Éva, Bp., Európa, 2010, 268–269; 271–272.

18 „... hogy van egy másik életem, arról kevesen tudtak”. Polcz Alaine-nel beszélget SZEBÉNYI Cecília, <http://beszelo.c3.hu/szerzok/szebenyi-cecilia>

19 Uo.

Kötetekben és az interneten is elérhető az a kép,²⁰ amelyet Kiss Tamás készített 1954 júliusában a szigligeti alkotóház előtt; balról kezdve a kép készítőjét, Kiss Tamást látjuk, mellette szorosan áll a még hollóhajú Mészöly, belekarolva, nevetve Alaine, középen Kálnoky László, aztán Nemes Nagy Ágnes és a magas, sovány Lengyel Balázs. Összekapaszkodnak, mint a háború idején, amikor Kálnoky gyártotta a hamis papírokat, s így próbáltak embereket menteni, de most mindenki derűs, a barátnőkön jól szabott vászonruha, öltönyt csak Kálnoky visel, Lengyel Balázs szinte kifogyott a zakójából, Kiss Tamás és Mészöly ingben. A fiatal nők haja félhosszú, szabadon viselik, boldognak látszanak, Nemes Nagy finoman mosolyog, kedvesek, természetesek mindannyian. Két gyönyörű, sudár, testi adottságaiban is hasonló Kharisz, egy barna, egy szőke, s ami itt még sima homlokuk mögött van, az is milyen biztató, reményteli. Igen, ezt a képet kell választanunk, ahol ők ketten szemben állnak, a harmadiknak, Szabó Magdának a mitológiai elrendezés szerint háttal kellene állnia, jobb, ha most nem látjuk az arcát. Pedig ő nagyon szereti a mitológiát, férjével, Szobotka Tiborral kapcsolatban mindig mitológiai szerelemről beszél.

Kupfer Rafael, a vörös hajú irodalmi mágus, Csernus Tibor *Három lektorának* egyike, vagyis Réz Pál, akire többek között férje halála után Szabó Magda súlyos átka hullt, később a *Holmi* főszerkesztője lett, s őt kérte fel saját nekrológiájának megírására. Mielőtt meglepődnénk, kezdjük az

20 Nemes Nagy Ágnes. *Erkölc és rémület között*, szerk. DOMOKOS Mátyás, LENGYEL Balázs, Bp., Nap, 2004 (In memoriam).

átokkal. A *Bánom is én...* címmel közreadott 1953–1961 közötti Szobotka-naplók végén Szabó Magda saját kezű bejegyzése olvasható 1982. május 14-i dátummal.²¹

Legyen átkozott, aki sírodba taszított, ez a dög, ez a nyomorult Réz is legyen átkozott, de a legátkozottabb Illés [Endre], aki [...] a *Menyasszonyok* után befejezte a gyilkosságodat, elkezdte az egyenest játszani. Hazug, hitvány, de bosszút álltam. El akart venni, hiszen tudod, tavaly nyáron beleőrült abba, hogy kirúgtam. Kirúgtam, és a bosszú még nem is kész. Pusztuljon rémes halállal Béládi, a gyalázatos, Isten, hallgass meg, pusztítsd el őket.²²

Különös, sőt bizarr ezt olvasni annak tudatában, mekkora gondot fordított arra, mit enged az utókor tudtára adni, mit tép ki a naplóból és tüzel el a cserépkályhában, mit húz ki vagy lát el kommentárral. 2007. november 19. után, amikor ő is átlépett oda, ahová nem tudjuk követni, a *Holmi* decemberi száma két nekrológot közölt róla; az egyiket Szabó T. Anna írta, a másikat a főszerkesztő, Réz Pál, akit az elhunyt ezzel a feladattal már régen megbízott:²³ „Maga búcsúztat, az a bosszúm, amiért folyamatosan megszakította velem a magam eltervezte munkát. Majd meglátja, milyen hálás műfaj az ilyesmi, én meg nézem az égből.” Réz emlékezéséből idézek:

Aznap este, hogy meghalt Szabó Magda, előkerestem a hozzám írt leveleit, emlékezni akartam, közel akartam érezni magamhoz. Vastag köteget olvashattam: több mint ötvenéves ismeretségünk alatt sűrűn leveleztünk, jobbra a munkájával kapcsolatos mesterségbeli kérdésekről, [...] de olykor személyes vonatkozásokról is írt, barátokról, [...] emlékekről, betegségről [...] A Holminak sűrűn publikáló munkatársa volt. [...] Búcsúzásképpen az ő szavaival, néhány levéltöredékével idézem meg gondolatjárását, [...] játékosságát, humorát.

Ezután idéz néhány levélből, a legszemélyesebb 1984-ből való, Pallos Klára²⁴ halála utáni kondoleáló levél, már megjelent a *Megmaradt Szobotkának*, még írja a *Liber Mortist*, tudja, mi vár az elárvuló Réz Pálra. A levelek „Drága Pali” megszólítással kezdődnek, hangnemük könnyed, közvetlen, szeretetteljes. Fikarcnyi átok nincs bennük, sem szemrehányás. Miért is lenne? Szabó Magda folyamatosan emelkedő pályájának utolsó szakaszában a *Holmi* jelentős szerepet játszott. Készülő regényének, a *Für Elise*-nek részleteit és a róluk írott kritikákat közölte, Mészöly Miklós és Mándy Iván halálakor ő írta a nekrológot. A főszerkesztő jó véleménnyel volt munkásságáról. A kilencven év teljes, példátlanul sikeres, a szakma és a közönség, a különböző politikai berendezkedések boldogan ontották a díjakat, mint Zeusz az aranyesőt Danae ölébe. Egyház és állam, hon és külföld borult le a cívis Kharisz szorgalma, tehetsége, diplomáciai zsenialitása előtt. Tombolva ünnepelte a kádári közönség, az olvasók, egyházának főgondnoka volt még Bartha Tibor püspök idejétől, Corvin-lánccal ékesítették fel a rendszerváltás után.²⁵ Anyagilag és morálisan hajótörött családja

21 SZOBOTKA, i. m., 251–254.

22 *Uo.*, 263–254.

23 SZABÓ T. Anna, „Tanú vagy, nem mehetsz el”. *Szabó Magda emlékére*, *Holmi*, 2007. december [http://szabotanna.com/esszek/,tanu-vagy-nem-mehetsz-el"-szabo-magda-emlekere/](http://szabotanna.com/esszek/,tanu-vagy-nem-mehetsz-el); RÉZ, i. m.

24 Pallos Klára: Réz Pál irodalomtörténész felesége (1929–1984).

története figyelmeztette arra, hogy a földi javakkal jól sáfárkodjon – minden idők egyik legjobban kereső írójaként tarthatja számon a magyar irodalomtörténet.²⁶ Életének hosszával, kitüntetéseinek számával, anyagi sikerességével kétségtelenül Szabó Magda vitte el a pálmát vetélytársnői elől. Életútja és érvényesülési stratégiája modellezi a Kádár-korszak individuális kijáró-taktikáját, az egyéni elintézés eredményességét igazolja, de ez már szétfeszítené az írás kereteit.

*

Réz úr Khariszaik közül a karcsú, magas, szőke, Artemisz-alkatú Nemes Nagy Ágnes életét szabták a legrövidebbre a Moirák. A már idézett szigligeti fotón megörökített barna barátnőjével egy évben született, 1922. január 3-án, Budapesten, az első világháború következményei miatt Ugocsából menekült középosztálybeli családból. Hamis sztelé helyett Lengyel Balázstól kapott egy olyan esszét *Két Róma* címmel, amelynél megrendítőbb szerelmi vallomást kevesen mondhatnak magukénak.²⁷ Kettejük fájdalmas életének jussán fogalmazta meg Lengyel Balázs ezt az „öregkori mesteresszét”,²⁸ amiről érzékeny, pontos, egyben gyönyörű kritikát írt Radnóti Sándor. Az utóbbi jelzős szerkezet kritikai vonatkozásban legalábbis ritkán íratik le; de az élet, mint azt Szabó Magda Nemes Nagy Ágnessel kapcsolatban említette, bonyolult. A férfiak és nők közötti viszonyok pedig pláne azok, ezekről szól a világirodalom jelentős része, olvassuk őket kötve-fűzve. Ágnes a Baár-Madasból kitóduló lányserégből éppúgy kitűnik, mint az egyetem magyar-latin-művészettörténet szakos hallgatónői közül, észreveszi Szerb Antal, Halász Gábor, Pilinszky János, huszonkét évesen, 1944-ben feleségül veszi Lengyel Balázs, bár ez az év sokféle okból kifolyólag nem ideális a gondtalan mézeshetekre. A háborús évek alatt vésődnek erre a szépséges arcra azok a simaságnál plasztikailag ezerszer többet érő vonások, amelyek az átélt eseményekről tanúskodnak, és Ottlikot a „Szép, okos, szigorú”²⁹ hármas jellemzésre készítetik. Ottlik tudja, miről beszél, barátként kíséri végig Ágnes életét, talán a szerelem is meglegyinti vele kapcsolatban – láttuk az evezős szigligeti fényképeket, de nem léha emberek ők, hanem komolyak és komolyan vehetőek. Ottlik tudja Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes történetét az embermentésektől az életfogytig tartó szerelemig, mert mint jó író, sokat tudott az emberről. Nemes Nagy Ágnes nemcsak jelentős költő, tanár, esszéista volt, de a nevéhez illően viselte magát egész életében, bátorsága pedig figyelemre méltó és

25 Szabó Magda kitüntetései: 1949 Baumgarten-díj – visszavonva: 1959; 1972 József Attila-díj; 1978 Kossuth-díj; 1996 Déry Tibor-díj; 1997 Középkereszt a csillaggal, polgári tagozat; 1998 Szép Ernő jutalom; 2001 Corvinlánc, 2003 Prima Primissima; 2003 Femina-díj; 2007 Magyar Köztársaság Érdemrend Nagykeresztje, polgári tagozat (a díszpolgári, díszdoktori címeket nem soroltam fel U.E.) / Nemes Nagy Ágnes kitüntetései: 1948 Baumgarten-díj; 1969 József Attila-díj; 1982 Munka Érdemrend arany fokozat; 1983 Kossuth-díj; 1985 Az Év Könyve Jutalom; 1998 posztumusz Jad Vasem Világ Igaza Díj Lengyel Balázssal / Polcz Alaine kitüntetései: 1991 Az Év Könyve (*Asszony a fronton*); 1992 Déry Tibor jutalom; 2001 Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje

26 BAKÓ Endre, *Szabó Magda sírba vitt titkai avagy kompenzációk és elhallgatások az életműben* = Uő, *Ágak és hajtások. Tanulmányok, verselemzések*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2014, 263.

27 LENGYEL Balázs, *Két Róma. Esszék*, Bp., DIA, PIM, 2011.

28 RADNÓTI Sándor, *Öregkori mesteresszé* = Uő, *A piknik. Írások a kritikáról*, Bp., Magvető, 2000, 189–194.

29 OTTLIK Géza, *A mondhatatlan és a nehezen mondható-Nemes Nagy Ágnesről* = Uő, *Hajónapló*, Bp., Magvető, 2005, 72–81.

rendkívüli volt: a Jad Vasem embermentő munkájáért posztumusz díjban részesítette 1998-ban. 1945-ben egy vonat tetején hasalva utazott Debrecenbe, hogy a férjét kiszabadítsa az orosz fogásból, akit mint dezertált katonát bujtatott az ostrom alatt. Ne nyilatkozzunk róla nyeglén, hogy „nagyasszony” volt – nem a szalonban, keresztény középosztályi gögből, szerepjátszásból, ó, nem. Aki róla ilyet mond, nincs tisztában azzal, kiről, miről beszél.³⁰ Szabó T. Anna meggyőzően vitatkozik Téreyvel, érvelése az életmű alapos ismeretéből indul ki, ugyanakkor messzemenően tiszteletben tartja partnerét. Nemes Nagyot sokkal közelebb hozza, mélyebben megérti Radnóti Sándor a *Sosem fogok memoárt írni* című könyvének portréjában, rávilágítva a Téreyt irritáló költői karakter és attitűd okaira és magyarázatára, bár ez a sérelmi hozzáállás őt is zavarja,³¹ szemben például Szentkuthy derűs és nagyvonalú magatartásával. Radnóti ugyanakkor elegánsan emelkedik felül a személyes sértettségen és a levélbeli pengeváltáson. A megtört, halálos betegséggel küzdő Nemes Nagy Ágnes számára bizonyára elégtétel és vigasz Kosáry Domokos meghívása a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiába, az *Újhold Évkönyvek* megjelenése, a Petőfi Irodalmi Múzeum érdeklődése életműve iránt, élete végén adott számos interjúja, legalábbis éreznie kellett életművének jelentőségét és személyének fontosságát a megváltozott körülmények között. „Pár nappal a vég előtt ő kezdte a búcsúzkodást. Nézd, mondta, csodálatos nagylelkűségével, tudom, hogy olykor erőszakos voltam veled [...] Én pedig, mondtam neki, rettenetes sok fájdalmat okoztam neked. [...] Mégis, mondta, ez volt a mi életünk.” – idézi a *Két Róma* szavait Radnóti Sándor, és így folytatja: „Olyan csúcspont ez kettejük történetének a végén, mint a római hónapokban a Pantheon megmászása, amikor Lengyel Balázs ott a kupolán fedezi föl súlyos tériszonyát, és Nemes Nagy biztatja, támogatja.”³² Igen, mi is alig kapunk levegőt ezt a jelenetet olvasva. Mert figyelmeztet minket életünk értelmére, létünk mulandóságára, és segít megérteni azt.

*

Szépséges, sokat szenvedett Khariszunk, Alaine személyisége sokakat éppúgy taszított, mint Nemes Nagy Ágnes Téreyt; Kukorelly Endre több helyen beszámol kisoroszi szomszédságukról, Alaine-nel kapcsolatos idegenkedéseiről.³³ Nádas Péter esszéje viszont olyan természetű tudásról tesz tanúbizonyságot a házaspárral kapcsolatban, amelynek kevesen vannak birtokában, s amelynek hitelességéért az író szavatol.³⁴ Harag és elfogultság nélkül, tisztelettudó, tárgyilagos szeretettel beszél róluk: „senki mást nem szeretett ennyire egész életében, s ebben tényleg volt valamilyen valószerűtlen és nagyszerű.”³⁵ Komoly szerelmeket nem lehet piaci mérlegen latolgatni, korlátolt

30 TÉREY János, *A nagyasszony. Nemes Nagy Ágnesről*, Jelenkor, 2012/3, 299, https://litera.hu/irodalom/elso-kozles/terey_janos_a_nagyasszony.html ; Jelenkor-vita: *A figyelem hasznáról*. Schein Gábor, Bán Zsófia, Szabó T. Anna reflexiói Térey János esszéjére, www.jelenkor.net/archivum/cikk/2454/a-figyelem-hasznarol

31 RADNÓTI Sándor, *Nemes Nagy Ágnes = Uő, Sosem fogok memoárt írni*, Bp., Magvető, 2019, 186–193.

32 RADNÓTI, *A piknik*, 192.

33 <https://litera.hu/magazin/tudositas/polcz-alaine-az-irofeleseg>

34 NÁDAS Péter, *Bármi jó. Emléklapok halott barátaimról = A bilincs a szabadság legyen*. Mészöly Miklós Polcz Alaine levelezése 1948–1997, Pécs, Jelenkor, 2017, 839–863.

35 *Uo.*, 847.

minden hozzáállás, ami csak a sajátját tartja irigylésre méltónak. Ágnes-Artemisz és Alaine-Aglaiia, az élőszó tündöklő Kharisza kitüntetten szeretve volt, bármit is gondolt erről Szabó Magda.

Alaine nagyon erős és nagyon önálló lény volt. Egy szabad ember. Egyedül is teljes. Aki a szabadságát legfeljebb a másik szabad emberért adja fel. Hiszen Miklós is feladta érte. Kölcsönösen feladták egymásért. S így aztán Miklós egyetlen méltó párja Alaine lett és maradt a világegyetemben. Örkeny István ezt úgy fejezte ki, hogy a legszebb emberpár, akit valaha életében láthatott.³⁶

– írja Nádas.

Márton László recenziója az Alföldben egy másik nemzedék Mészöly Miklós és Polcz Alaine-képét rögzíti: „Szemben azokkal, akik Alaine írói képességeit kétségbe vonják, teljesítményeit lekicsinylik, meg vagyok győződve róla, hogy kiváló írói tehetség volt. [...] Láttam gyarlóságait, ugyanakkor láttam emberi nagyságát is.”³⁷ Nem vonható kétségbe Márton László baráti jóindulata és segítőkészsége, amivel a mesterének tekintett Mészölyhöz és Alaine-hez viszonyul. Mindazonáltal csak feltehető a kérdés, hogy ugyan kinek nincsenek emberi gyarlóságai? Miért zavarja Alaine „hamissága” Márton Lászlót? Mit ért pontosan hamisságon, pláne erdélyi hamisságon? Nem tisztázódik a szókapcsolat egzakt jelentése. Az is érdekes, hogy Szabó Magdával összefüggésben senkiben nem merül fel a „hamisság” fogalma, elfogadottsága, ünneplése zavartalan és egyenesen megkérdőjelezetlen az ötvenes évek végétől haláláig. Különös ez és elgondolkodtató.

*

A *Holmi* huszonöt éves történetében Réz Pál három Kharisza is nyomot hagyott. Egyetérthetünk Réz Pállal, elég jó lap volt, azt hisszük, bármi legyen is erről az utókor kritikai véleménye.³⁸ A *Holmi* befejezett múlt, azon pedig nem lehet változtatni. A közlések számát illetően Nemes Nagy Ágnes vezeti a listát, huszonöt előfordulással. 1991 októberében Balassa Péter búcsúzott tőle a folyóirat nevében, *Nemes Nagy Ágnes, a hegyi költőné címmel*.³⁹ Polcz Alaine nyolc alkalommal közölt különféle

36 *Uo.*, 848.

37 *Párosult magány*. Márton László recenziója *A bilincs a szabadság legyen* című levelezésről, alfoldonline.hu/2018/08/parosult-magany/

38 <https://litera.hu/magazin/interju/sipos-balazs-egy-szuk-ertelmisegi-csoport-belugye-az-irodalom>

39 Nemes Nagy Ágnes a *Holmi*ban: 1. FERENCZ Győző, *Jegyzet Nemes Nagy Ágnes Csillagszóró című verséhez*, Holmi, 2014. december, 1535; 2. NEMES NAGY Ágnes, *Csillagszóró*, Holmi, 2014. december, 1536; 3. NEMES NAGY Ágnes, *Sétáló palota*. Közleada Ferencz Győző, Holmi, 2014. október, 1146; 4. MÁNDY Iván, *Nemes Nagy Ágnes: Sétáló palota. Regényrészlet*, Lektorai jelentés, Holmi, 2014. október, 1152; 5. OTTLIK Géza *levelei Nemes Nagy Ágnesnek*, Holmi, 2012. május, 546; 6. NEMES NAGY Ágnes, *Enyhe tél*, Holmi, 2011. február, 144; 7. FERENCZ Győző, *Egy vers restaurálása*, Holmi, 2011. február, 145; 8. NEMES NAGY Ágnes, *Útinaplók*, Holmi, 2010. augusztus, 946; 9. FERENCZ Győző, *Jegyzet Nemes Nagy Ágnes Útinaplóihoz*, Holmi, 2010. augusztus, 964; 10. TAMÁS Ferenc, „...Ugyanaz, más, ugyanaz”: *Nemes Nagy Ágnes: A Föld emlékei*, Holmi, 2010. július, 897; : 11. NEMES NAGY Ágnes, [Elindultak a négy tehénnel], Holmi, 2009. február, 123; 12. NEMES NAGY Ágnes, *Egy férfihez*, Holmi, 2009. február, 124; 13. NEMES NAGY Ágnes, *Bankó lánya*, Holmi, 2009. február, 125; 14. NEMES NAGY Ágnes, [Az aranyszínű trombitavirágok], Holmi, 2009. február, 128; 15. FERENCZ Győző, *Nemes Nagy Ágnes négy*

prózákat a *Holmiban*, róla nem emlékezett meg nekrológgal a lap.⁴⁰ Vajon miért? Szabó Magda életében négy közlés látott napvilágot a *Holmiban*, amit ő írt, illetve vele kapcsolatos, halála után megjelent róla a főszerkesztő, illetve Szabó T. Anna nekrológja, valamint Tasi Géza tette közzé a *Liber Mortis* részleteit, és válogatott a levelezéséből.⁴¹ A *Holmi Antológia*⁴² három kötetben jelent meg, valamint elérhető az interneten a lap online változata, hasznos keresőprogrammal ellátva. Igaza volt Mészölynek. Még csak most kezdődik minden.

hátrahagyott verse, Holmi, 2009. február, 128; 16. FERENCZ Győző, *Nemes Nagy Ágnes látogatása Illyés Gyulánál*, Holmi, 2008. augusztus, 1121; 17. NEMES NAGY Ágnes *hátrahagyott írásai* (II.), közléteszi FERENCZ Győző, Holmi, 2008. május, 592; 18. FERENCZ Győző, *Nemes Nagy Ágnes hátrahagyott írásai* (I.), közléteszi FERENCZ Győző, Holmi, 2008. április, 427; 19. NEMES NAGY Ágnes *hátrahagyott írásai* (I.), közléteszi FERENCZ Győző, Holmi, 2008. április, 430; 20. MESTERHÁZI Mónika, *A fegyelmezett szenvedély. Nemes Nagy Ágnes: Az élők mértana. Prózai írások I–II*, Holmi, 2005. június; 21. NEMES NAGY Ágnes, *Brüsszeli út*, közléteszi LENGYEL Balázs, Holmi, 2001. augusztus, 1007; 22. HONTI Mária, *A Tűnődő Pallos (II.)*. *Nemes Nagy Ágnes Három történetéről*, Holmi, 2000. április, 423; 23. HONTI Mária, *A Tűnődő Pallos (I.)*. *Nemes Nagy Ágnes Három Történetéről*, Holmi, 2000. március, 294; 24. NEMES NAGY Ágnes, LENGYEL Balázs, *Erdélyi út (II.)*. Holmi, 1995. július, 950; 25. BALASSA Péter, *Nemes Nagy Ágnes, a hegyi költőnő (1922–1991)*, nekrológ, Holmi, 1991. október.

40 Polcz Alaine a *Holmiban*: 1. *Ideje az öregségnek. Naplójegyzetek*, Holmi, 2007. január, 4; 2. *Barátaim a bölények. Naplórészletek*, Holmi, 2006. április, 447; 3. *Ideje az öregségnek. Naplórészletek*. Holmi, 2005. február, 142; 4. *Tésókám, Eszter*, Holmi, 2004. november, 1364; 5. *Visszaemlékezés Weöres Sándorra*, Holmi, 2003. február, 169; 6. *Halál és cserepek (III.)*, Holmi, 2002. szeptember, 1153; 7. *Halál és cserepek (II.)*, Holmi, 2002. augusztus, 985; 8. *Halál és cserepek (I.)*. Holmi, 2002. július, 832.

41 Szabó Magda a *Holmiban*: 1. SZABÓ Magda *levelesládájából*, közléteszi TASI Géza, Holmi, 2010. augusztus, 967; 2. SZABÓ Magda, *Liber Mortis. Részletek*, Holmi, 2009. december, 1583; 3. RÉZ Pál, *Nekrológ helyett néhány szó, az ő szavai*, Holmi, 2007. december, 1947; SZABÓ T. Anna, „*Tanú vagy, nem mehetsz el*”. *Szabó Magda emlékére*, Holmi, 2007. december, 1644; 4. SZABÓ Magda, *En Route*, Holmi, 2003. június, 701–707; 5. VALLASEK Júlia, TARJÁN Tamás, *Két bírálat egy könyvről. Szabó Magda: Für Elise*, Holmi, 2003. június, 805–814; 6. SZABÓ Magda, *A trianoni árva- A Für Eliséből*, Holmi, 2002. február, 135; 7. SZABÓ Magda, *A gém tovaszállt. Mészöly Miklós halálára*, Holmi, 2010. október, 1310.

42 *Holmi–Antológia 1989–2014. I. Szépirodalom*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Libri, 2015, 582; *Holmi–Antológia 1989–2014. II. Esszék, dokumentumok*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Libri, 2016, 760; *Holmi–Antológia 1989–2014. III. Bírálatok, viták, nekrológok*, szerk. RADNÓTI Sándor, Bp., Libri, 2017, 879.

